

УДК 007: 304: 659.3

МОРАЛЬНІ НОРМИ В КОМУНІКАТИВНИХ ТЕОРІЯХ Ю. ХАБЕРМАСА ТА К.-О. АПЕЛЯ (НА ПРИКЛАДІ НОВИН «КОРЕСПОНДЕНТ.НЕТ»)

Пономаренко Л.Г.

Класичний приватний університет, м. Запоріжжя, Україна

У статті розглядаються моральні норми у теоріях двох філософів: комунікативної дії Ю. Хабермаса та філософії комунікативного співтовариства К.-О. Апеля. На прикладі новин ілюструється можливість/неможливість застосування антиномічних поглядів філософів до норм суспільної моралі.

Ключові слова: *філософські погляди, комунікативні теорії, моральні норми, новинарний сайт, одностатевий шлюб, новини.*

Актуальність обраної теми обумовлена тим, що моральні норми в сучасному суспільстві є досить актуальним питанням. Особливо така нагальність зумовлена тим, що суспільство все далі й швидше, зокрема і за сприяння мас-медіа, відступає від моральних основ. Звертання до загальнолюдських цінностей сьогодні все більше вважається «затертим моралізуванням», часто настільки, що про нього лише побіжно згадується в матеріалах ЗМІ. Натомість все більше стирається межа між добром і злом, тобто між моральним і аморальним.

Перш ніж аналізувати ці явища на практиці, варто звернутися до філософського бачення місця моралі в сучасних соціальних комунікаціях. Цій проблемі присвячені праці таких вчених, як: Т. Адорно, К.-О. Апеля, Л. Кольберга, Ж. Піаже, Ю. Хабермаса та ін.

Мета нашої статті – визначення можливості/неможливості застосування теорій Ю. Хабермаса та К.-О. Апеля щодо моральних норм в соціальних комунікаціях.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: 1) з'ясувати місце моральних норм в теорії комунікативної дії Ю. Хабермаса та філософії комунікативного співтовариства К.-О. Апеля; 2) на основі новинних повідомлень сайту «Кореспондент.нет» проілюструвати можливість застосування названих вище поглядів обох філософів.

Філософи Ю. Хабермас та К.-О. Апель розглядають суспільство як комунікативне співтовариство, застосовуючи прагматистський інструментарій для аналізу передумов і умов комунікації та дискурсу. Разом з тим є низка розбіжностей між теорією комунікативної дії Ю. Хабермаса та філософією комунікативного співтовариства К.-О. Апеля, зокрема центральним пунктом розбіжностей між поглядами цих дослідників є ставлення до питання про можливість кінцевого обґрунтування, яке є актуальним в дискурсивній комунікативній етиці [2, с. 95]. Тобто кожен із вчених пропонує свій підхід до обґрунтування дискурсивної

комунікативної етики: К.-О. Апель обґрунтовує непорушні істини з позиції рефлексивної інтерсуб'єктивності, тоді як Ю. Хабермас – з позиції рефлексивної суб'єктивності.

Продовжуючи традицію Вітгенштейна й Гайдегера, яка припускає тісний взаємозв'язок особливостей розуміння з певними життєвими формами, Ю. Хабермас виходить з того, що необхідні умови для будь-якої комунікації є контекстуальними за своєю природою, тобто обмеженими певним життєвим світом, а отже, й випадковими [2, с. 96]. При цьому Ю. Хабермас доходить висновку, що принципів моралі в певній мірі можна досягнути лише за умови встановлення необхідних нормативних умов комунікації в життєвому світі, тобто необхідних умов моральності. Інший аргумент дослідника полягає в тому, що в комунікативній практиці відповідних життєвих світів є все, що для неї потрібно. Відповідно, виступаючи проти кінцевого обґрунтування дискурсивної комунікативної етики, Ю. Хабермас відстоює довіру до «моральних інтуїцій повсякденності» [2, с. 96]. Йдеться про те, що дослідник обґрунтовує моральні принципи за допомогою звернення до моральності суспільства в тому вигляді, який характерний певному історичному етапу розвитку. Це означає, що в сьогоdnішнього суспільства моральні норми, які відрізняються від аналогічних норм, наприклад, індустріального суспільства.

Натомість К.-О. Апель вбачає інший підхід до життєвого світу з його найрізноманітнішими тенденціями, які необхідно аналізувати, при цьому вчасно виявляючи небезпечні явища і підтримуючи позитивні. Саме для такого аналізу необхідні чіткі критерії, які, на думку К.-О. Апеля, не можуть бути взяті безпосередньо із сфери суцього, тобто з історичного процесу (як це пропонує Ю. Хабермас), а мають бути взяті із сфери належного. Це означає, що в апелівській трансцендентальній філософії інтерсуб'єктивності ідеальне комунікативне співтовариство виконує такі основні функції: функцію трансцендентальної умови істинності висловлювань у реальному комунікативному співтоваристві та функцію ідеалу, який повинен реалізовуватися в соціальній практиці.

Як підкреслює А. Назарчук, в розумінні К.-О. Апеля ідеальне комунікативне співтовариство задає процедурні й етичні межі дискурсу як рефлексивної форми комунікації та є трансцендентальним ідеалом для учасників історичного процесу, які зв'язують свої вчинки з принципами дискурсивної комунікативної етики [2, с. 54]. К.-О. Апель вважає, що дискурсивна комунікативна етика повинна вміщати моменти безумовності й бути незалежною від конкретних соціокультурних життєвих світів. Тобто моральні норми суспільства, з одного боку, не залежать від характеристики певного суспільства, з іншого боку, їм властиві такі функції як істинність (правильність) та ідеальність (зразковість), на яку має орієнтуватися суспільство в своїй діяльності.

З огляду на те, що погляди Ю. Хабермаса та К.-О. Апеля на моральні норми є антиномічні за своєю суттю, спробуємо на практичному матеріалі сайту «Кореспондент.нет» підтвердити чи спростувати їхнє право на життя. Тобто йдеться про те, наскільки можливо чи неможливо їх застосовувати до аналізу моралі в сучасному суспільстві, зокрема в соціальних комунікаціях.

З метою «апробації» окреслених вище поглядів вчених на дискурсивну мораль, звернемося до теми так званих одностатевих шлюбів, яка почала активно з'являтися в новинах світових мас-медіа протягом 2001-2010 рр. Йдеться не просто про існування одностатевих стосунків як таких, а про претензії на їх визнання на правовому рівні, більше того – на церковному, а відповідно, й моральному рівнях.

В результаті проведеного контент-аналізу повідомлень за 2004-2010 рр. на сайті «Кореспондент.нет» було опубліковано 75 повідомлень про одностатеві шлюби, з яких однозначно «за» – 42, «проти» – 16, «неоднозначна позиція» – 17. Тобто якщо не брати до уваги третій показник, то можна узагальнити, що позитивних повідомлень в 2,5 рази більше. Зупинимося на деяких якісних показниках проведеного аналізу детальніше.

Так, перше повідомлення про одностатеві стосунки з'явилося «Кореспондент.нет» 1 вересня 2003 р. Йшлося про те, що в Голландії вийшов на шестистах сторінках буклет з інструкціями для геїв, які вступають в шлюб. Крім того, було зауважено, що в 2002 р. в цій країні свої стосунки зареєстрували більше 4 тис. одностатевих пар. Слід зазначити, що перший одностатевий шлюб у світі був зареєстрований у 2001 р.

Протягом 2004-2008 рр. новини на цю тематику з'являлися в середньому 5 разів на рік й географічно розподілялися таким чином. 2004 р. всі повідомлення стосувалися США, які віддзеркалювали боротьбу прихильників та противників цього явища. В 2005 р. визнали одностатеві шлюби Канада й Іспанія, які приєдналися до Нідерландів та Бельгії. В 2006 р. «підняли голову» українські сексуальні меншини, а також стала на шлях реєстрації таких стосунків Великобританія. В 2007 р. частково «здали позиції» Італія, яка прирівняла ці шлюби за майновим статусом та охороною здоров'я до так званих громадянських шлюбів. З'явилися перші повідомлення про одиничні випадки та особистісні переконання, як наприклад, позбавлення материнства іспанським суддею за одностатевий зв'язок чи ставлення до таких зв'язків українського боксера В. Кличка.

2008 року процес набрав нових обертів – відомі люди почали активно заявляти про свої одностатеві стосунки: «Відома американська ведуча одружується зі своєю подругою» (16.05.2008). А в повідомленні «У Каліфорнії зареєстровано перші одностатеві шлюби» (17.06.2008) застосований один із прийомів впливу – «посилання на авторитети»: названа найстаріша лесбійська пара, яка вже прожила 56 років, згадана заява відомої американської акторки і телеведучої Еллен Дедженерес про намір укласти такий шлюб.

Слід зазначити, хоча лєвова частка повідомлень стосується США, проте це означає, що саме в цій країні велася запекла боротьба. В Каліфорнії протягом 2004-2010 рр. тричі узаконювали одностатевий шлюб і тричі скасовували це рішення. Так, 2008 року на референдумі 52% каліфорнійців висловилися проти таких шлюбів. Очевидно, з огляду на це, одностатеві стосунки в США почали набувати статусу незахищених, які потребують підтримки благодійників. Про це свідчить наступне повідомлення – «Бред Пітт пожертвував 100 тис. доларів на легалізацію одностатевих шлюбів» (20.09.2008).

Проте пік розвитку «одностатевої лихоманки» припав на 2009 р. – 28 повідомлень, з яких 13 – про США, де кілька штатів «здалося без бою», зокрема Айова, Вермонт, Нью-Гемпшир. Також легалізували шлюби цього року такі європейські країни, як: Швеція, Австрія, Баварія (земля Німеччини).

В Каліфорнії після референдуму 2008 р. заборонили реєстрацію одностатевих шлюбів. І боротьба тут прийняла досить некоректних і нетолерантних форм, про що свідчить повідомлення «У Каліфорнії рекламують одностатеві шлюби» (11.05.2009), в якому зазначається, що в телевізійних рекламних роликах фігурують сім'ї геїв і лесбіянок з дітьми.

На наш погляд, акцією на знак підтримки легалізації одностатевих шлюбів з найбільш пагубними результатами було перейменування одного з найпопулярніших видів морозива у США на «Hubby Hubby» («Чоловічок+чоловічок»). Коментар одного з топ-менеджерів компанії Уолт Фріс: «Ми в Ben & Jerry дотримуємося певних цінностей і вважаємо, що соціальна справедливість повинна бути доступною для всіх. Легалізація одностатевих шлюбів у Вермонті – це крок у правильному напрямку і заслуговує на свята з великою кількістю морозива». Досить проблемним є названий менеджером «правильний напрямок».

Яскравий приклад опору окремих особистостей спостерігаємо в новині «Міс Каліфорнія: Висловлювання проти одностатевих шлюбів коштувало мені корони». Учасниця конкурсу Міс США-2009 Керрі Пріджин, яка представляла Каліфорнію, відповідаючи на запитання члена журі, гомосексуаліста, автора популярного блогу про життя знаменитостей Переса Хілтона про ставлення до одностатевих шлюбів, сказала: «Ми живемо в країні, де ви можете вибрати між одностатевим і різностатевим шлюбом. Я вважаю, що шлюб повинен укладатися між чоловіком і жінкою. Нікого не хочу цим тут образити, але так вже мене виховали». Така заява Керрі Пріджин, християнки за віросповіданням, студентки християнського коледжу в Сан-Дієго, коштувала їй золотої корони. Дівчина це прекрасно розуміла ще до початку відповіді, але вважає себе переможницею [3].

Зворотна реакція наступного дня – новина «Суддя назвав першу віце-міс США “тупою блондинкою”» (22.04.2009), в якій суддя-гей заявив, що дівчина з такими поглядами на одностатеві шлюби «просто не може бути міс США»: «“Як можна було відповідати на моє запитання про одностатеві шлюби так, як це зробила вона?! Хіба хтось хоче, щоб Міс США була неполіткоректною?! Такого просто не може бути”, – заявив Перес Хілтон CNN». На наш погляд, слід поставити кілька акцентів. По-перше, дівчина висловила власну думку, про яку її й запитували. По-друге, вона висловилася дуже «політкоректно», не назвавши навіть причину такого виховання – сповідання християнства.

Цього року на арені вперше з'явилася Росія. Всі 5 повідомлень пов'язані з російською парою лесбіянок, які настирливо й досить демонстративно прагнули визнати їхній шлюб саме на території Росії.

Останній, 2010 р. характеризується 22 повідомленнями про одностатеві шлюби: зокрема, 16 – «за», 2 – «проти», й 4 – «неоднозначна позиція». Впадає в око, що повідомлень про легалізацію шлюбів на певній території стає менше (це вже не сенсація), проте все більше «індивідуалізованих» новин, зокрема: «США:

Законодавець-лесбійка стала сурогатною матір'ю для пари гомосексуалістів» (11.01.2010). Хоча в штаті Юта, звідки гомосексуальна пара, одностатеві шлюби не визнані. «Прем'єр Ісландії вступила в одностатевий шлюб» (28.06.2010) – перший гомосексуальний шлюб на урядовому рівні в Європі. «Міністр закордонних справ Німеччини офіційно вступив в одностатевий шлюб» (18.09.2010). «Скандинавська авіакомпанія організовує перше в світі гей-весілля на борту літака» (02.09.2010).

За допомогою таких заяв на весь світ світова громадськість починає звикатися з думкою, що одностатевий шлюб – це є таки справжній шлюб. Про це свідчать й економічна підтримка таких «шлюбів»: «Лідер британських опозиціонерів обіцяє одностатевим сім'ям податкові пільги» (11.01.2010). «Google призначив додаткові виплати співробітникам, що перебувають в одностатевих шлюбах» (02.07.2010).

В ситуації, що склалася, дуже слабо звучить «голос» Папи Римського про те, що одностатеві шлюби загрожують світові. Адже вже був прецедент з боку Церкви – «Церква Швеції схвалила одностатеві шлюби» (22.10.2009). Тому й лунають обіцянки на кшталт «Британським геям пообіцяли аналог вінчання» (03.07.2010) у вигляді дотримання таких релігійних елементів, як читання релігійних текстів, використання відповідної музики і символіки. Постає риторичне запитання: в яких релігійних текстах благословляється одностатевий шлюб? Підсумуємо наші результати аналізу: більшість світових новин схвалюють легалізацію одностатевих шлюбів. Більше того, за останні 2009-2010 рр. сенсаційність цієї проблематики перейшла на рівень авторитетів чи особистостей, а також економічних, соціальних та церковних аспектів діяльності щодо таких шлюбів.

Проте зупинимося на самому терміні «одностатевий шлюб». На наш погляд, це симулякр (Ж. Бодріяр), оскільки за ним стоїть «копія того, чого насправді не існує» [1, с. 4]. Справді, шлюб передбачає союз чоловіка й жінки, але ніяк не представників однієї статі. Запроваджуючи таку суспільну практику, етично-правова сутність шлюбу як такого «ставиться з ніг на голову», оскільки узаконенню таких «шлюбів» передують зміна законодавства країни. Це правовий аспект справи. Проте що робити з основами християнства, які відображені в першоджерелі – Біблії, де чітко сказано про членів подружжя як про чоловіка й дружину: «Покине тому чоловік свого батька та матір свою, та й пристане до жінки своєї, – і стануть вони одним тілом» (Буття 2:24); «Нехай віддає чоловік своїй дружині потрібну любов, так же само й чоловікові дружина» (1 Кор. 7:3). Тобто шлюб є союзом чоловіка й жінки.

Водночас щодо одностатевих стосунків Біблія говорить однозначно: «...їхні жінки змінили природне єднання на протиприродне. Так само й чоловіки, позоставивши природне єднання з жіночою статтю, розпалилися своєю пожадливістю один до одного, я чоловіки з чоловіками сором чинили. І вони прийняли в собі відплату, відповідну їхньому блудові» (Римл. 1:26-27). Тож Біблія досить чітко розмежує поняття морального-аморального й розставляє всі «крапки над І»: така пожадливість не є природною, більше того – не залишиться непокараною.

Чи за аналогією до правових змін бажаючи вступити в такі «шлюби» настоюватимуть на внесення «змін і доповнень» в Біблію? Проте в кінці Святого Письма чітко сказано: «Коли хто до цього додасть що, то накладе на нього Бог кари,

що написані в книзі оцій. А коли хто що відійме від слів книги пророцтва цього, то відійме Бог частку його від дерева життя...» (Об. 22:18-19). Тобто жодна посвячена у віру людина не наважиться взяти на себе таку відповідальність.

Висновок. Отже, орієнтування моральних норм на «моральні інтенції суспільства», як це пропонував Ю. Хабермас, приведе до перетворення самого поняття «моральна норма» в симулякр. Скільки б не повідомляли й не рекламували одностатевий шлюб, проте він за своєю природою є аморальним явищем, яке не може називатися шлюбом. Тому прийнятною є позиція К.-О. Апеля, бо моральні постулати мають бути незмінними для будь-якого суспільства. Ці теорії в майбутньому слід перевірити на прикладах іншої актуальної з погляду моралі проблематики.

Список літератури

1. Бодріяр Ж. Симуляції та симулякри / Пер. з фр. В. Ховкун / Жан Бодріяр. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 230 с.
2. Назарчук А.В. / Теория коммуникации в современной философии / А.В. Назарчук. – М.: Прогресс-Традиция, 2009. – 320 с.
3. Християнка, міс Каліфорнія прогнала на конкурсі краси через своє відношення до одностатевих шлюбів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.christusimperat.org/ru/node/13018>.

Пономаренко Л.Г. Моральные нормы в коммуникативных теориях Ю. Хабермаса и К.-О. Апеля (на примере новостей «Корреспондент.нет») // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т.24 (63). – №4. Часть 1. – С.79-84.

В статье рассматриваются моральные нормы в теориях двух философов: коммуникативного действия Ю. Хабермаса и философии коммуникативного содружества К.-О. Апеля. На примере новостей иллюстрируется возможность/невозможность применения антиномических взглядов философов к нормам общественной морали.

Ключевые слова: философские взгляды, коммуникативные теории, моральные нормы, новостной сайт, однополый брак, новости.

Ponomarenko L.G. Moral norms are in the communicative theories of J. Habermas and K.-O. Apel (on the basis of news from «Korrespondent. net») // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V.24 (63). – №4. Part 1. – P.79-84.

This article covers moral norms in the theories of two philosophers: communicative action of J. Habermas and philosophy of communicative concord K.-O. Apel. On the example of news possibility/impossibility of application of opposite views of philosophers on the norms of public morality is illustrated.

Key words: philosophic views, communicative theories, moral norms, news website, news, homosexual (same sex) marriage.

Поступила до редакції 19.08.2011 р.